

УДК 339.564:633.1(477) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(111\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(111)06)

БУДЗЯК Василь д. е. н., професор, професор кафедри міжнародного менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: v.budzyak@knute.edu.ua вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-2142-1416

БУДЗЯК Ольга д. е. н., професор, завідувач кафедри екології та економіки землекористування Державної академії післядипломної освіти та управління
E-mail: budzyak33@gmail.com вул. В. Липківського, 35, м. Київ, 02000, Україна
ORCID: 0000-0003-3690-1735

ЗЕРНОВИЙ ЕКСПОРТ УКРАЇНИ

Проаналізовано товарну структуру експорту та імпорту сільськогосподарських культур, а також географічну структуру експорту зернових культур. Запропоновано критерії та показники оцінки сприятливості експорту та імпорту зернових культур. Оцінено затратну та витратну складові балансу зернових культур. Обґрунтовано напрями покращення експорту та імпорту зернових культур.

Ключові слова: експорт, імпорт, зернові культури, землі сільськогосподарського призначення, рілля.

Будзьяк В., Будзьяк О. Зерновой экспорт Украины. Проанализированы товарная структура экспорта и импорта сельскохозяйственных культур, географическая структура экспорта зерновых культур. Предложены критерии и показатели оценки благоприятности экспорта и импорта зерновых культур. Оценены затратная и расходная составляющие баланса зерновых культур. Обоснованы направления улучшения экспорта и импорта зерновых культур.

Ключевые слова: экспорт, импорт, зерновые культуры, земли сельскохозяйственного назначения, пашня.

Постановка проблеми. Подальший успішний розвиток вітчизняної економіки здебільшого пов'язують із розвитком агропромислового комплексу країни. Тож вагомість сільського господарства наразі не піддається сумніву. Суперечки тривають лише стосовно напрямів і масштабів розвитку цієї галузі в найближчі роки. У загальній структурі вітчизняного ВВП частка АПК невпинно наближається до позначки у 20 %, а в експорті продукції вже перевищила 1/3. Наявні в Україні сприятливі природно-кліматичні умови та найбільші в світі площі найродючіших типів ґрунтів дають змогу вирощувати високоякісні сільськогосподарські культури та, насамперед, продовольче

зерно. Зернова галузь є не лише високоефективною, але й стратегічною, забезпечуючи продовольчу безпеку країни. Сучасний розвиток зернової галузі повною мірою може задовольнити внутрішні потреби країни та сформувати її експортний потенціал. Тож, дослідження перспектив експорту зернових культур (ЗК) є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці економістів-аграрників здебільшого присвячені загальним питанням розвитку АПК та сільського господарства. Зокрема А. С. Даниленко [1] досліджував перспективи збільшення експорту сільськогосподарської продукції в контексті реалізації засад зовнішньої політики України. П. О. Антонюк [2] зосереджувався на товарній структурі експорту окремих видів продукції АПК. Н. І. Строченко [3] обґрунтовував питання розвитку сільського господарства в рамках глобального потепління. Інші науковці внесли свою частку в оцінку ефективності окремих напрямів сільського господарства [4]. Так, В. Я. Месель-Веселяк оцінив потенціал виробництва зерна в Україні завдяки підвищенню його врожайності [5], О. М. Шпичак обґрунтував напрями використання вирощеного в Україні зерна [6], О. В. Ковальова зосередилась на потенціалі внутрішнього споживання зернових культур [7].

Мета статті – визначити та проаналізувати основні чинники, що впливають на експорт з України зернових і зернобобових культур, а також обґрунтувати найсприятливіші напрями збільшення його обсягів у сучасних умовах.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є праці закордонних і вітчизняних науковців. У статті використано загальнонаукові методи дослідження: системний і комплексний аналіз, синтез та абстракції, індексний.

Результати дослідження. Зовнішня торгівля країни сприяє розвитку національної економіки та надходженню валюти. Найближчими і найбажанішими торговельними партнерами України залишаються європейські країни та, передусім, країни Європейського Союзу. Можливості для експорту вітчизняної продукції зросли після підписання «Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС», зокрема з 2016 р. частка вітчизняних виробників на європейському ринку та обсяг проданої ними продукції збільшились [8].

Щороку обсяг проданої сільгосппродукції на ринку ЄС зростає, сільгоспвиробники стали особливо успішними. Утім, вітчизняні аграрні виробники не можуть суттєво збільшити продаж окремих видів сільгосппродукції, оскільки ЄС встановив досить жорсткі обмеження, насамперед у вигляді квот. До регульованих видів сільгосппродукції належить переважно продукція тваринництва, молоко, м'ясо, яйця, гриби, через що обсяг експорту вітчизняної продукції тваринництва порівняно з продукцією рослинництва нині є незначним (*табл. 1*).

Товарна структура експорту сільської продукції з України, %

Товар	2016	2017	2018	2019
Зернові культури	16,7	15,0	15,3	19,2
Живі тварини, продукти тваринного походження	2,1	2,6	2,6	2,6
Продукти рослинного походження	22,3	21,3	20,9	25,8
Інша сільгоспродукція	58,9	61,1	61,2	52,4
<i>Усього</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Джерело: розраховано авторами [9].

Тож наразі існує дисбаланс не лише між експортом рослинницької та тваринницької продукції сільського господарства України (70/30 на користь продукції рослинництва), але й між експортом пшениці й кукурудзи та інших видів зернових культур (60/30 на користь пшениці разом із кукурудзою). До того ж щорічний експорт пшениці та кукурудзи майже однаковий і коливається в межах 16–19 млн т. Офіційною причиною таких обмежень є неможливість вітчизняних сільгоспвиробників забезпечити високий рівень технологій виробництва і, як наслідок, відповідний рівень якості самої сільгосп-продукції. Натомість реальною причиною обмеження доступу сільгосп-продукції на ринки ЄС є захист Євросоюзом своїх сільгоспвиробників.

Загалом нині експорт в Євросоюз більш як на $\frac{2}{3}$ – це торгівля товарами, а серед товарів понад $\frac{1}{2}$ – торгівля сировиною [2]. Крім того, Україна вже тривалий час має негативне торговельне сальдо не лише з Євросоюзом, але й з багатьма розвиненими країнами. Тобто наша країна недоотримує значний обсяг валютної виручки внаслідок неоптимальної структури та обсягу експорту та імпорту.

До того ж обмеження та квотування сільгосппродукції спонукають вітчизняних сільгоспвиробників до пошуку інших (не європейських) ринків збуту своєї продукції. Особливо показовим є експорт ЗК (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать, що основним ринком збуту ЗК є ринок країн Азії, на що вказує найбільша кількість торговельних партнерів України серед азійських країн та найбільший загальний обсяг експортованих в Азію ЗК. При цьому найбільшими імпортерами вітчизняної зернової продукції тривалий час залишаються КНР, Туреччина, Індонезія та Бангладеш. Недостатньо освоєними, проте дуже перспективними ринками для вітчизняних зерновиробників є Індія та Японія [3]. Причинами незначного експорту вітчизняних ЗК у ці країни є, по-перше, їхня значна віддаленість від України й, по-друге, жорстка конкуренція на ринку зернових з боку інших країн, наприклад, Австралії, США, Канади, країн Південної Америки.

Структура експорту зернових культур з України за країнами світу, %

Країна	2016	2017	2018	2019
<i>Європа</i>				
Іспанія	43,1	37,7	46,9	51,0
Нідерланди	20,3	26,5	34,7	33,7
Італія	13,7	13,8	12,8	11,7
Німеччина	2,9	2,4	6,7	9,8
Португалія	52,3	43,6	45,8	53,4
Великобританія	8,0	10,9	14,2	21,6
Ірландія	80,7	72,8	80,4	87,4
<i>Азія</i>				
КНР	25,3	22,9	44,0	23,9
Туреччина	0,8	9,4	7,8	27,4
Індонезія	90,2	82,7	79,1	73,1
Бангладеш	88,1	85,3	81,0	67,8
Ізраїль	36,0	46,5	40,9	51,0
Північна Корея	62,4	50,9	53,6	59,8
Саудівська Аравія	48,6	57,1	60	27,4
Іран	42,3	31,5	51,2	81,2
Філіппіни	97,1	85,7	95,9	82,1
Таїланд	72,7	48,9	46,2	48,4
Ліван	31,9	22,3	20,5	35,2
Ємен	0,9	82,5	84,6	87,5
<i>Африка</i>				
Єгипет	33,3	45,5	92,8	58,1
Лівія	86,7	80,7	76,2	97,1
Алжир	30,9	8,8	2,8	35,9
Марокко	58,2	52,3	72,5	65,9

Джерело: розраховано авторами за [9].

Не менш перспективним для вітчизняних виробників зернових культур є країни Африки. Зокрема Україна практично не експортує ЗК у Центральну та Південну Африку. Натомість вітчизняні сільгосп-експортери зосередилися переважно на країнах Північної Африки, насамперед, на Єгипті, який залишається найбільшим у світі імпортером українських ЗК. Сприяє цьому передусім близькість та зручність транспортування в цю країну морським шляхом. Власне саме морський транспорт є найдешевшим за перевезення зернових на середні (500–1000 км) і значні (понад 1000 км) відстані.

Якщо в загальному експорті аграрної продукції України експорт ЗК в Азію та Африку становить 50–80 %, то для країн Європи та Європейського Союзу ця частка (за винятком Ірландії) коливається від 20 до 50 %. Це свідчить про закритість європейського ринку зернових культур для України. Як наслідок, зростання обсягів експорту сільгосп-продукції й, насамперед, експорту ЗК в ЄС може відбуватися лише за

форс-мажорних обставин (несприятливі кліматичні умови, епідемія тощо) або ж за подальшої інтеграції України до Європейського Союзу.

Загалом особливістю зовнішньоторговельних зв'язків України та багатьох європейських країн в аграрній сфері є те, що країни, в які Україна експортує значні обсяги ЗК, переважно пшеницю, у відповідь експортують в Україну, хоча і в незначних обсягах, інші ЗК, наприклад, ячмінь. Тож відбувається свого роду обмін сільгосппродукцією, що очевидно пов'язано з імпортом Україною власне органічної європейської продукції або ж із дефіцитом у деякі періоди окремих видів сільгосппродукції, у тому числі й зернових культур у самій Україні.

Географічна структура експорту до Європи свідчить про те, що українські ЗК нині найзатребуванішими є в країнах із посушливим кліматом (Італія, Іспанія), з дефіцитом земель сільськогосподарського призначення (Нідерланди, Ірландія) та із низькою природною родючістю власне земель (ФРН). Разом з тим, експорту ЗК в країни Азії сприяє або значна кількість населення (КНР, Індонезія, Бангладеш), або зручність і близькість доставлення (Туреччина, Ізраїль, Ліван), або несприятливість місцевих природних умов (відсутність родючих ґрунтів, клімат) до вирощування зернових (Ємен, Саудівська Аравія), або гострий дефіцит продовольства й навіть голод (Північна Корея).

Щодо країн Північної Африки, то вони експортують значну кількість наявного населення та несприятливий для сільгоспвиробництва клімат у цих країнах (табл. 3).

Таблиця 3

**Показники сприятливості імпорту зернових культур країнами світу
(станом на 01.01.2019)**

Країна	Коефіцієнт забезпеченості		
	якісними сільгоспугіддями	сільським населенням	придатними сільгоспземлями
<i>Європа</i>			
Нідерланди	0,07	0,09	0,11
Італія	0,16	0,42	0,31
ФРН	0,19	0,29	0,26
<i>Азія</i>			
КНР	0,14	0,68	0,61
Саудівська Аравія	0,12	0,19	6,17
Туреччина	0,33	0,33	0,62
<i>Африка</i>			
Єгипет	0,05	0,75	0,07
Марокко	0,35	0,60	1,34
Лівія	0,33	0,25	2,96
Україна	1,07	0,44	1,36

Джерело: розраховано авторами за [10].

Як свідчать розрахунки з табл. 3, найперспективнішою країною для експорту вітчизняних ЗК і надалі залишатиметься Єгипет, де коефіцієнт забезпеченості придатними землями (землями сільгосп-

призначення) та якісними угіддями (ріллею) на порядок менший за аналогічні показники в усіх інших країнах – торговельних партнерах України. Зокрема в Азії такою країною є Саудівська Аравія, в Європі – Нідерланди.

Представлені в *табл. 3* індекси хоча й мають здебільшого умовний характер і, відповідно, не можуть остаточно визначити країни, в які Україні оптимально експортувати свої ЗК, проте повною мірою відображають неможливість відповідних країн суттєво збільшувати в себе обсяги вирощування ЗК через поширення площ сільгоспугідь.

До того ж навіть у розвинутих країнах унаслідок нинішнього високого рівня розвитку землеробських технологій практично неможливо збільшити обсяги вирощування власних ЗК, у тому числі через кількісні зміни, зокрема шляхом підвищення продуктивності самих земель сільськогосподарського призначення, оскільки вона в цих країнах уже є максимальною.

Визначенні показники (індекси) вказують насамперед на країни, що потребують або потребуватимуть найближчим часом значних обсягів імпорту ЗК. Тож чи буде Україна цим експортером, залежить не лише від бажання нашої держави або вітчизняних сільгоспвиробників, а й від внутрішніх і зовнішніх економічних, соціальних та навіть політичних умов і викликів. Отже, доцільним буде використання зазначених показників під час обґрунтування шляхів удосконалення експортно-імпоротної політики України [4].

Для поглибленого обґрунтування експортної та імпоротної політики держави доречно навести детальний розгляд відповідних внутрішніх складових, зокрема дохідних і витратних показників зовнішньоторговельного балансу (*табл. 4*).

Таблиця 4

Надходження зернових культур в Україні

Показники	2016	2017	2018	2019
Посівна площа, тис. га	14641	14337	14560	14782
Урожайність, ц/га	41	46	43	47
Виробництво, тис. т	60126	66088	61917	69800
Імпорт, тис. т	211	223	279	237

Джерело: розраховано авторами [11].

Статистичні дані свідчать про те, що імпорт ЗК з інших країн в Україну є мізерним й останні п'ять років коливається в межах 1–1,5 %. Натомість через зростання загальносвітового попиту на сільгосппродукцію й особливо на зернові культури в Україні простежується тенденція до збільшення посівних площ під пшеницю та інші ЗК. На жаль, ця тенденція не додає суттєвого приросту обсягів вирощуваних зернових культур, тож необхідно здійснювати заходи, з одного боку, щодо зменшення втрат ЗК на всіх стадіях: від їхнього вирощування, зберігання та транспортування до кінцевого споживача, зокрема й за

кордон, а, з іншого – підвищувати врожайність самих сільськогосподарських культур.

Як видно з *табл. 4*, урожайність ЗК за останні чотири роки майже не змінилась, хоча й демонструє певну тенденцію до зростання. Таке незначне зростання врожайності пов'язане не через підвищення продуктивності земель, а завдяки зменшенню шкідливого впливу хвороб і шкідників на зернові культури внаслідок застосування дієвіших пестицидів і гербіцидів. Власне тому необхідно суттєво підвищити продуктивність сільськогосподарських угідь, насамперед ріллі [5].

Не менш важливо проаналізувати й другу складову торговельного балансу – витратні статті (*табл. 5*).

Таблиця 5

Витрати зернових культур в Україні, тис. т

Показники	2016	2017	2018	2019
Експорт	39924	45212	40956	47472
Кормове споживання	12728	10226	10610	11671
Продовольче перероблення	5835	5685	5578	5392
Промислове споживання	1057	1258	1577	1142
Насіння	2325	2217	2221	2266
Втрати	1405	1303	1403	1756
Запаси	6044	6454	6305	6554

Джерело: розраховано авторами [11].

Здавалося б, постійне, а в останні кілька років навіть суттєве зростання обсягів експорту ЗК має позитивне значення як для аграрного сектору, так і для економіки країни загалом. Утім, зазначене зростання не завжди залежить від позитивних тенденцій в аграрному секторі економіки. Детальніше розглянемо причини збільшення експорту ЗК з України, виходячи з даних, представлених у витратних статтях.

По-перше, у зазначених витратних статтях вказано на поступове скорочення кормового споживання ЗК через зменшення поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) та занепаду тваринницької галузі, продукція якої за такого ж експорту могла б приносити набагато більше валютних надходжень. Враховуючи наявний дефіцит тваринницької продукції на внутрішньому аграрному ринку, зростання витрат на корми для тваринництва сприяло б повному задоволенню якісною, відносно недорогою тваринницькою продукцією, отже забезпечувало б продовольчу безпеку та підтримку здоров'я населення [6].

По-друге, наявна в останні роки тенденція до зменшення витрат ЗК на подальше аграрне та промислове перероблення свідчить про те, що в Україні скорочується виробництво сільськогосподарської й промислової продукції, в основі якої зернові культури, разом із тим саме ця продукція має вищу додану вартість [7]. Тож, крім значно вищої ціни, тобто значно більших валютних надходжень, можна підтримувати та розвивати відповідні технології виробництва й перероблення та, як наслідок, створювати й зберігати робочі місця.

По-третє, щорічне зростання витрат ЗК свідчить не лише про недосконалість вітчизняних технологій вирощування, транспортування та зберігання продукції, але й про небажання сільгоспвиробників і особливо посередників між виробниками та покупцями (наприклад, зернотрейдерів) вкладати капітальні інвестиції в удосконалення відповідних технологій. Причинами цього є несприятливість інвестиційних умов в аграрному секторі економіки та дефіцит доступних кредитів тощо.

Узагальнюючи вищезазначене, пропонуємо подальші перспективи експорту ЗК розглядати у двох основних напрямках. *Перший* – можливість збільшення обсягів вирощуваних зернових культур. *Другий напрям* пов’язаний із зростанням попиту на ЗК у світі й в окремих державах. При цьому варто повною мірою забезпечувати внутрішні потреби.

В основі збільшення обсягів вирощування ЗК, як уже зазначено, лежить величина їхньої врожайності. Так, нині в Україні врожайність пшениці становить близько 4 т/га. Разом із тим найкращий світовий середньорічний показник урожайності пшениці зафіксовано в Нідерландах – близько 8,6 т/га. Отже, враховуючи нинішні площі посівів ЗК в Україні, аграрії мають потенціал щорічно збирати 120–140 млн т. Цього можна досягти або шляхом запровадження нових технологій вирощування сільгоспкультур, або завдяки створенню нових, високопродуктивних сортів ЗК. Проте без розробки та запровадження відповідної державної політики виробництво нових сортів сільськогосподарських культур практично не можливе, разом із тим окремі великі господарства (агрохолдинги) уже впроваджують нові технології.

Водночас європейський і світовий досвід свідчить про необхідність підтримки та розвитку середніх і дрібних фермерських господарств. Утім, без суттєвого збільшення державної підтримки ці господарства не лише не можуть виходити на зовнішні, зокрема зернові, ринки, але й для них вирощування зернових культур стає нерентабельним. Це, крім браку належної фінансової підтримки, зумовлено ще й тим, що зазначені господарства мають у своєму розпорядженні невеликі площі сільськогосподарських угідь, недостатню кількість сільськогосподарської техніки та обмежені фінансові ресурси.

Відкриття повноцінного ринку земель сільгосппризначення призведе до погіршення ситуації для таких господарств. Без запровадження дієвого механізму фінансової підтримки та дешевих кредитів площі наявних у них земель зменшуватимуться внаслідок оренди, оскільки власники орендованих земель швидше за все захочуть свої ділянки продати, а фермерські господарства не матимуть коштів, щоб їх викупити, конкуруючи з агрохолдингами.

Для збільшення обсягів вирощуваних ЗК необхідно поширювати площі посівів цих культур, що можливе, насамперед, у разі залучення додаткових земель сільськогосподарського призначення. Проте здебільшого такі землі нині залишаються у власності селян

(земельні паї), а із запровадженням ринку землі певну частину своїх паїв вони захочуть продати. Також збільшити площі посівів ЗК можна й завдяки землям сільськогосподарського призначення державної форми власності. Однак ці землі потрібно ще належним чином облікувати та занести в Державний земельний кадастр. Аналогічна ситуація й з землями комунальної власності.

Для визначення внутрішніх потреб у зернових і зернобобових культурах в Україні варто, передусім, оцінити їхній оптимальний обсяг для забезпечення продовольчої безпеки країни (табл. 6). Так, наразі норма споживання зернових культур на одну людину становить 120,0 кг. Тобто для забезпечення потреб нинішньої кількості населення необхідно 5,058 млн т ЗК. До цього варто додати мінімум чотири-місячний резерв власне зернових культур. Цей показник можна порівняти з показником фактичного продовольчого перероблення ЗК, який у 2019 р. становив 5,3 млн т.

Таблиця 6

Динаміка чисельності населення та обсягу внутрішнього споживання зернових і зернобобових культур

Показник	2016	2017	2018	2019
Чисельність населення, тис. чол.	42760,5	42584,5	42386,4	42153,2
Обсяг внутрішнього споживання, млн т	25,3	24,2	23,8	21,6
Споживання, кг на 1 особу	101,0	101,0	100,8	100,3

Джерело: розраховано авторами [9].

Ще однією складовою забезпечення внутрішніх потреб у зернових і зернобобових культурах є визначення обсягів ЗК, призначених для відтворення тваринницької галузі. Так, у найсприятливішому 1990 році обсяг ЗК, що використовували на розвиток тваринницької галузі, становив 28 млн т. Проте навіть у той рік населення споживало лише близько 50 % встановлених норм м'яса та м'ясної продукції, що пов'язано з відносно високою ціною на м'ясо та низьким рівнем доходів населення.

Утім, починаючи з 1990 року поголів'я свійських тварин в Україні невинно зменшується (табл. 7). Винятком є лише поголів'я птиці, що пов'язано зі стабільно високим попитом на м'ясо птиці, що зумовлено його низькою ціною порівняно з іншими видами м'яса.

Таблиця 7

Динаміка чисельності поголів'я тварин, тис. голів

Показник	1991	2001	2017	2018	2019
Поголів'я ВРХ	24623,4	9423,7	3682,3	3530,8	3332,9
Поголів'я свиней	19426,9	7652,3	6669,1	6109,9	6025,3
Поголів'я птиці	246104,2	123722,0	201668	204830,9	211654,4
Споживання м'яса, кг на 1 особу	38,9	32,8	48,9	48,5	38

Джерело: розраховано авторами за [9].

Тож, для повного задоволення потреб населення в м'ясній продукції варто відновити поголів'я свійських тварин в Україні до показника, що вдвічі більший за показник 1991 року. Однак, по-перше, це призведе не лише до значного виснаження земель, відведених під пасовища та сіножаті, але й до їхнього дефіциту, по-друге, рівень споживання м'яса населенням також необхідно підвищувати шляхом збільшення його доходів, а не лише внаслідок перевиробництва м'ясної продукції.

Оскільки наразі кормове споживання ЗК в Україні становить 11,6 млн т, то за умов повноцінного відродження тваринництва варто очікувати його зростання до 25–30 млн т. Це, крім забезпечення населення високоякісною м'ясною продукцією вітчизняного виробництва, дасть змогу експортувати цю продукцію за значно вищою, ніж зернові культури, ціною, отже Україна збільшить валютні надходження та диверсифікує експорт сільськогосподарської продукції, що, своєю чергою, знизить ризики та втрати, що несуть вітчизняні експортери на міжнародних сільськогосподарських ринках.

Попит на зовнішніх ринках на ЗК вітчизняних експортерів значною мірою залежить від сприятливості або несприятливості кліматичних умов. Україна має найбільші перспективи зайняти саме ці ринки, в цей період і в тих обсягах, в яких виникає гострий дефіцит в певних країнах світу через недопостачання ЗК із інших країн – зернових експортерів (зокрема США, Канади, Австралії, Європейського Союзу). Якщо ці країни за певних умов та об'єктивних причин (наприклад, природно-кліматичних стихійних явищ і процесів) тимчасово не зможуть забезпечувати достатній обсяг експорту ЗК, Україна може їх замінити. Зокрема йдеться не за весь зерновий ринок відповідної країни чи країн-імпортерів, а лише за його частку.

Таке умовне завоювання ринків насправді має тимчасовий характер. По-перше, країни зазвичай повертаються на втрачені ринки як за власним бажанням, так і за бажанням їхніх торговельних партнерів, тобто країн, які тимчасово шукали інших експортерів зернових культур. По-друге, якість експортованого українського зерна здебільшого низька, до того ж його значний обсяг – це переважно фуражне зерно, яке використовують для розвитку тваринницьких галузей.

Власне тому Україні залишається шукати або абсолютно нові ринки, де практично не працюють світові лідери зернового ринку, або знижувати ціну на зерно, або продавати зерно нижчої якості. Останні два фактори, на жаль, сьогодні домінують в українському експорті ЗК. Через це Україна недоотримує суттєві валютні надходження за експорт зернових культур. Тож для розв'язання наявних проблем варто створити Державну програму розвитку зернового ринку та впроваджувати протекціоністську державну політику на світових сільськогосподарських ринках.

Висновки. Аналіз зростання обсягів експорту вітчизняної сільгосппродукції, насамперед, зернових культур, хоча і вказує на

.....

загальний позитивний вплив на економіку України, але таке зростання базується на негативних тенденціях у суміжних галузях, зокрема в тваринництві, харчовій та переробній промисловості. Утім, сучасній географічній структурі вітчизняного експорту ЗК характерні одноманітність і короткотривалість зовнішньоторговельних зв'язків. Здебільшого це залежить від зручності та вартості доставляння великих партій товару.

Суттєво підвищити обсяг експорту зернових культур можна за двома основними напрямками. Перший – це збільшення посівів. Проте цей шлях складно реалізувати через можливе майбутнє виснаження відповідних земель, а також завдяки запровадженню повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення, що призведе до зміни структури землекористування. Другий шлях – перспективніший, проте фінансово затратніший, оскільки пов'язаний зі зростанням урожайності сільгоспкультур.

Оптимізацію географічної структури експорту зернових культур необхідно пов'язувати зі збереженням довготривалих зовнішньоторговельних зв'язків із країнами – імпортерами зерна. За таких обставин найвигіднішими імпортерами українського зерна можуть стати країни, в яких наразі спостерігається дуже низький рівень забезпеченості землями сільськогосподарського призначення, передусім риллею в розрахунку на одного міського жителя, а також максимальний рівень урбанізації, тобто співвідношення міського та сільського населення.

Найнеосвоєнішим ринком серед регіонів світу для вітчизняних експортерів зернових і зернобобових культур залишається ринок країн Латинської Америки, що може бути перспективою подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко А. С. Організаційно-економічні засади реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2013. № 11. С. 5-10.
2. Антонюк О. П. Аналіз структури експорту агропродовольчої продукції. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 3. С. 27-32.
3. Строченко Н. І. Економічні аспекти зростання експорту продукції АПК України у контексті запровадження стандартів із вуглецевої сертифікації. *Економіка*. 2014. № 7. С. 75-81.
4. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 39.
5. Ковальова О. М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. С. 157.
6. Шпичак О. М. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 83.
7. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5.

8. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=c6f1c10b-791e-4067-8580-09e2f2739f8e&tag=ZonaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>.
9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. ФАОСТАТ. Вибрані показники. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#country>.
11. Український клуб аграрного бізнесу. Зернові культури. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/zernovi.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2020.

Budziak V., Budziak O. Grain exports of Ukraine.

Background. *Today, the agro-industrial complex plays an important role in the development of the entire economy of the country. At the same time, agriculture, as a component of this complex, is intended, chiefly, to ensure food security in the country. Agricultural production allows to fill the state budget with foreign currency in the context of fast growing demand for foodstuffs. Therefore, it is important to promote a sound export policy. Exports and imports of crops must be balanced.*

An analysis of last researches and publications. *Today, the works of most agricultural economists are devoted to the study of the common problems of development of the agro-industrial complex. Some scientists analyze and evaluate the export potential of our country in the markets of the European Union. Other scholars identify current trends in changing supply and demand for certain types of agricultural products. There are very few works assessing agricultural exports and imports as a coherent system of agro-industrial policy.*

The aim of the article is to identify and analyze the main factors that affect the export of cereals and legumes, as well as to justify the most favorable ways to increase its volume from Ukraine in modern conditions.

Materials and methods. *Graphic, tabular, economic, statistical methods and the method of comparison were used during the research.*

Results. *The analysis shows that the countries of the European Union are currently the most desirable trading partners for domestic agricultural producers. However, EU quotas remain the main obstacle to a significant increase in agricultural exports to Europe. These quotas are particularly low for meat and dairy products. One promising way out of the current situation is to develop agricultural markets in other countries. The current geographical structure of cereal exports from Ukraine indicates a significant export potential in Africa, Asia and Latin America. At the same time, it is advisable to increase the volume of exports of livestock products, in particular, by regulating the export and import of cereals.*

Conclusion. *Based on the research, it is necessary to optimize the export and import of not only cereals, but also other crops. At the same time, an increase in cereal exports should not be detrimental to the development of the livestock and food industry, which generates a higher level of value added than the crop industry. The geographical structure of grain exports should diversify, first of all, through the development of non-European markets. Countries with the smallest areas of agricultural land and, in particular, arable land per capita, are the most promising for a significant increase in cereal exports.*

Keywords: exports, imports, cereals, agricultural land, arable land.

REFERENCES

1. Danylenko, A. S. (2013). Organizacijno-ekonomichni zasady realizacii' eksportnogo potencialu sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv [Organizational and economic principles of realization of export potential of agricultural enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnja APK – Economy and management of agribusiness APK*, 11, 5-10 [in Ukrainian].
2. Antonyuk, O. P., & Antonyuk, P. O. (2014). Analiz struktury eksportu ahroprodovol'choyi produktsiyi [Analysis of the structure of export agri products]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti – The economy of the food industry*, 3, 27-32 [in Ukrainian].
3. Strochenko, N. I. (2014). Ekonomichni aspekty zrostannya eksportu produktsiyi APK Ukrayiny u konteksti zaprovadzhennya standartiv iz vuhletsevoyi sertyfikatsiyi [Economics of growth of exports of agricultural products Ukraine in the context of the implementation of the carbon standards certification]. *Ekonomika – Economics*, 7, 75-81 [in Ukrainian].
4. Kozak, O. A., & Gry'shhenko, O. Yu. (2016). Rozvytok zernovoi' galuzi Ukrainy na suchasnomu etapi. [Development of the grain industry of Ukraine at the present stage]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 1, 39 [in Ukrainian].
5. Koval'ova, O. M. (2015). Ocinka potencialu rozvytku zernovogo pidkompleksu ekonomiky Ukrainy [Estimation of the potential of the development of the grain subcomplex of the Ukrainian economy]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, (Iss. 7) [in Ukrainian].
6. Shpy'chak, O. M. (2014). Potencial rynku zerna v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Potential of the grain market in Ukraine: problems and perspectives]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 7 [in Ukrainian].
7. Mesel'-Veselyak, V. Ya. (2018). Vyrobnictvo zernovyh kul'tur v Ukraini: potencijni mozhyvosti [Production of grain crops in Ukraine: potential opportunities]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 5 [in Ukrainian].
8. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [Ministry of Economic Development, Trade and Sylvian Statehood of Ukraine]. (n.d.). *me.gov.ua*. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=c6f1c10b-791e-4067-8580-09e2f2739f8e&tag=ZonaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas> [in Ukrainian].
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
10. FAOSTAT. Vybrani pokaznyky [FAOSTAT. Selected Indicators]. (n.d.). *fao.org*. Retrieved from <http://www.fao.org/faostat/ru/#country> [in Ukrainian].
11. Ukrain's'kyj klub agrarnogo biznesu. Zernovi kul'tury [Ukrainian Agribusiness Club, Zernovi kul'tury [Cereals]. (n.d.). *ucab.ua*. Retrieved from http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/zernovi [in Ukrainian].